

Зборник радова са међународне ЦЕИР конференције
„Маргинализам у религији, науци, филозофији и уметности”
Београд, 17-19. мај 2025.
doi: <https://doi.org/10.46793/841115.XXV.239S>

Јелена Стојковић¹

МОНОТИПСКИ УМЕТНИЧКИ МАРГИНАЛИЗАМ

Резиме

Овај рад има за циљ да прикаже историјски развој маргиналне уметности и да маргиналну уметност и монотипију споји у једну целину. Маргиналну уметност карактеришу уметничка дела настала изван уметничких институција од стране особа са психичким проблемима или других личности са друштвених маргина. Француски уметник Жан Дибифе је први употребио овај израз. Појам монотипска маргинална уметност као такав није део стандардних токова ликовне теорије. Уметност монотипије огледа се у графичкој техници чија је одлика, као што то и сам назив говори (грчка реч: монос-једини, типос-врста) један отисак. Маргинална уметност изван је званичних уметничких институција. Спој монотипије и маргиналне уметности уводи нас у једну необичну и јединствену целину, непоновљивог ликовног израза.

Кључне речи: маргинализам, уметност, монотипија, отисак, боје

Под појмом маргиналне уметности убрајају се уметничка дела настала изван уметничких институција, од стране особа са психичким проблемима или других личности са друштвених маргина.² Познато је да је француски уметник Жан Дибифе први употребио овај израз. Англосаксонска култура у оквиру маргиналне уметности сврстава самоуке и наивне уметнике.

„Психички болесник као уметник”, дело је доктора Валтера Моргенталера из 1921. године. Описује случај Адолфа Велфлија, пацијента доктора Моргенталера. Свој животни пут је приказао у 45 томова цртежа. Доктор је

¹ Народни музеј Крушевац, Крушевац, Србија, jjelenastojkovic@gmail.com

² Посебно бих истакла да особе са аутизмом често испољавају потребу за уметношћу, изражавајући на тај начин своја размишљања и осећања, на основу чега се уочава и њихова уметничка надареност за цртање, сликање и вајање, без обзира на недостатак формалног уметничког образовања. То је посебно уочљиво на радионицама и активностима које се за њих организују јер често тада испољавају своје уметничке таленте како би нам приближили оно што не могу рећи.

затим све то преточио на 25.000 страница употпуњеним са 1.600 илустрација и 1.500 колажа.

Познато је да се сликарство особа са психичким проблемима негује свуда у свету. Институт за ментално здравље који је у нашој земљи основан 1963. године, по угледу на савремене иностране примере организовао је дневну болницу са великим ликовним атељеом.³

Поменута књига ће послужити као инспирација Жан Дибифеу те ће се упустити у сакупљање уметнина насталих од стране психички оболелих особа. Збирка коју је формирао носи назив „Колекција сирове уметности” и налази се у Лозани. У сакупљању ће му се придружити и Андре Бретон. Дибифе се носио мишљу да доминантна култура спутава нове продоре у уметности и да резултира „гушењем уметничког израза”. Решење овог проблема проналазио је у сировој уметности. Сматрао је да се само сирова уметност може одупрети утицају културе и самим тим задржати своју аутентичност

Наведена поимања уметности су почетком двадесетог века изнедрила алтернативне покрете попут кубизма, дадаизма, конструктивизма и футуризма, спојених тенденцијом дистанцирања од традиционалне уметности. Случајност као појам у уметности фаворизовао је Марсел Дишан, док ће се Пабло Пикасо инспирисати дечјим цртежима и уметничким токовима примитивних друштава. Интензитет и слобода су импресионирали Пола Клеа, будући да су следили његов истраживачки дух. О стваралаштву особа са психичким проблемима, Клод Леви-Строс је изјавио: „Њихови напори делују ми као једини репрезентативни, и показују колико је потрошена такозвана професионална уметност.”⁴

Термин *маргинална уметност* настаје 1972. године у оквиру наслова књиге критичара уметности Роцера Кардинала. Сматра се енглеским еквивалентом за *арт брут* („сирова уметност”). Овај термин је 1940-тих година изнедрио француски уметник Жан Дибифе описујући уметност насталу изван граница званичне културе. Његов фокус је нарочито обухватао уметност људи који не припадају етаблираној уметничкој сцени, попут пацијената психијатријских болница, пустињака и спиритуалиста.

Познато је да се у Њујорку од 1993. године одржава Сајам маргиналне уметности, као и то да постоје два редовно објављена часописа посвећена истом. Термин маргиналне уметности често може бити погрешно тумачен кроз призму уметности људи изван токова „света уметности” или „система уметничких галерија”, не узимајући притом у обзир садржај и суштину њиховог рада.

Појам монотипска маргинална уметност као такав није део стандардних токова ликовне теорије. Међутим, ова два концепта по својим карактеристикама итекако могу бити део једне целине на врло занимљив и аутентичан

3 <https://www.politika.rs>, Skriveno lice umetnosti

4 <https://www.politika.rs>, Skriveno lice umetnosti

начин. Уметност моноטיפије почива на графичкој техници коју карактерише један отисак. Сама реч моноטיפија је грчког порекла и значи *монос*-једини, *типос*-врста. Маргинална уметност, као што то и њен назив говори, изван је званичних уметничких институција. Врло често се користи и као синоним за аутсајдерску уметност (*арт брут*), наивну уметност, уметност ментално оболелих, као и за уметност људи који немају формално уметничко образовање. Спајањем ова два појма-моноטיפије и маргиналне уметности, добијамо јединствену целину, односно монотипску маргиналну уметност која настаје као продукт делања уметника који врло често раде у импровизованим условима, затим уметника који су наклоњени моноטיפији због специфичности и непоновљивости њеног израза; може бити и терапеутске природе или обухватати радове настале у алтернативним заједницама и културним маргинама. У техничком смислу, моноטיפија се огледа у јединственом отиску који се не може поновити. Боја се наноси на одређену плочу, а затим отискује. Плоче могу бити стаклене, бакарне или од неког другог материјала, спектар могућности је заиста широк; што такође можемо рећи и за боје, те се могу користити уљане, акварел, темпере или можда комбинована техника, зависно од уметничког доживљаја и инспирације.⁵ Треба нагласити да се може комбиновати и више плоча, нанос боје би требао бити умерен, ни прегуст али ни превише редак.

Моноטיפија Пола Гогена, *Две тахићанке* (1902)

Са графичког аспекта гледано, један од начина израде моноטיפије се огледа у доношењу штампарске боје на литографски камен. Контролом притиска папир се причврсти за припремљену матрицу и тако настаје отисак. Уколико се оловком или неким другим предметом уклони боја са плоче, или на тај начин изведе цртеж, обогатиће се и сам отисак новонасталим цртежом. Када је цртеж готов, отисак на папиру је у позитиву, док је на плочи

⁵ Dževad Hozo, *Umjetnost multioriginala-kultura grafičkog lista*, (Prva književna komuna: Mostar, 1988.), 240.

исти цртеж остао у негативу. Уколико цртеж у негативу отиснемо на други лист папира под притиском неког предмета добиће се тип израде монотипије карактеристичан за Пола Гогена (1848-1903).⁶

Премда је основна карактеристика монотипије један отисак, неретко се дешава да уметници израде и други, који свакако сходно природи технике углавном буде слабијег интензитета. Отисак добијен техником монотипије је такође могуће пренети путем технике трансфера на литографски камен, и тако омогућити његово даље умножавање овом графичком техником. Дobar пример ова два принципа су управо монотипије Едгара Дегаа.⁷

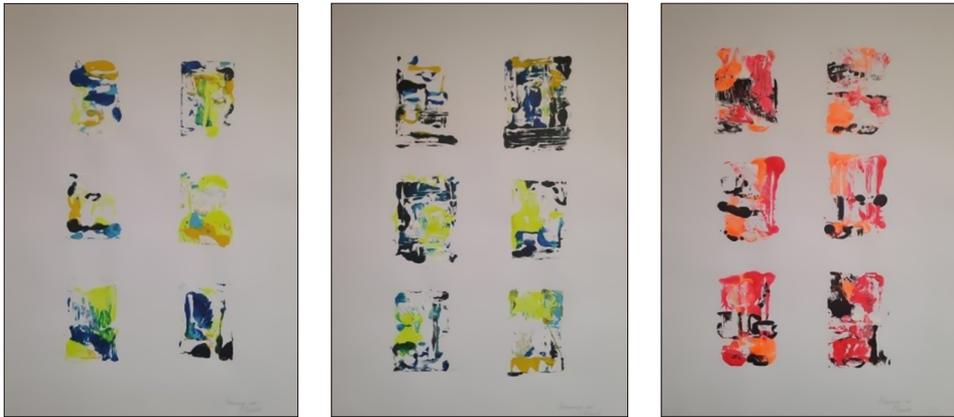
Монотипија Едгара Дегаа, *Сан* (1883-85)

Идеја да пишем о монотипском уметничком маргинализму произилази првенствено из љубави према ликовној графици, а она датира из средње школе. Заправо, сва та магија гафике потиче од цртежа који је основа за даљу разраду плоче која ће оставити свој отисак на папиру, а потом и траг боје у времену. Отисак на папиру поседује нарочиту ликовност прошаран специфичним тоналитетом штампарских боја и гравуром која прожима целокупну слику. Ликовну графику карактерише и то што се отисци понављају. Насупрот томе, монотипија, као што то и сам њен назив говори, представља један непоновљив отисак, али и један тренутак, такође непоновљив. Остаје могућност, наравно, да се отисак у случају монотипије понови, међутим боје обично буду слабијег интензитета у односу на оригинал. Монотипија се врло успешно може комбиновати са другим техникама, попут колажа на пример. Процес израде монотипије који практикујем огледа се некада у отиску једне, а некада и две или више плоча различитих боја. Плоче које користим могу бити правилних геометријских облика, зависно од тренутка

⁶ sr.m.wikipedia.org

⁷ sr.m.wikipedia.org

и инспирације, а понекад то могу бити и неправилни облици, често са текстуром која је сама по себи контраст бојеним површинама. Боје су углавном уљане или акрилне. Наносим их шпактлама, већим и мањим, водећи притом рачуна да нанос буде умерен, ни превише слојевит, нити превише редак. За израду цртежа употребљавам малу шпактлу, гранчицу дрвета или неки предмет попут оловке. У свом ликовном изражавању кроз монотипичје дешава се да на папиру представим један отисак, али и више различитих, што је и приказано на приложеним фотографијама у оквиру текста.

Монотипичја, Јелена Стојковић (2025)

Посебност монопиције се огледа у специфичном и непоновљивом, једном отиску, који у себи обједињује читав спектар доживљаја, утисака и емоција преточених у боје. У основи једноставна, али креативно гледано итекако сложена графичка техника, пружа безброј могућности за ликовно изражавање кроз комбиновање више плоча, не нужно једне; као и боја уз додатак гравуре у виду цртежа који додатно оплемењује отисак. Монотипичја се такође успешно може комбиновати са другим ликовним техникама.⁸ У принципу, врло лако својим садржајем може постати део нотног система уметника који се желе изразити на овај начин, и делимично или сасвим, свету открити делић свог микрокосмоса. Посебно је важно истаћи значај креативног стваралачког сегмента монотипичје, али и самог сликарства уопште код особа са извесним потешкоћама у развоју или са психичким проблемима. Они су врло често јако талентовани и креативни, и без обзира на формално образовање заслужују бити примећени и прихваћени од стране друштва, као и њихова дела. Писац Гертруда Штајн у време Пабла Пикаса записала је: „Свет се не мења из генерације у генерацију. Оно што сазнајемо из историје јесте да су људи одувек мање више исти, да имају исте потребе,

⁸ Dževad Hozo, *Umjetnost multioriginala-kultura grafičkog lista*, (Prva književna komuna: Mostar, 1988.), 433.

жеље, врлине, квалитете и исте мане. Од генерације до генерације се не мења ништа осим видљивих ствари и управо су видљиве ствари оно што чини једну генерацију.”⁹

Моноטיפија, Јелена Стојковић (2025)

Литература

Marija Karla Prette (2003). Alfonso de Đorđis, *Istorija umetnosti*, Novi Sad
Dževad Hozo (1988). *Umjetnost multioriginala-kultura grafičkog lista*, Prva književna
komuna, Mostar
sr.m.wikipedia.org
<https://www.politika.rs>, Skriveno lice umetnosti

⁹ Marija Karla Prette, Alfonso de Đorđis, *Istorija umetnosti*, (Novi Sad: Panonia: Prometej, 2003), 199.

Jelena Stojković¹⁰

MONOTYPIC ARTISTIC MARGINALISM

Summary

The aim of this paper is to present the historical development of marginal art and to combine marginal art and monotypy in one entity. Marginal art characterizes works of art that arose outside of art institutions by individuals with psychological problems and other individuals from social margins. French artist Jean Dibiffe was the first to use this expression. Expressionist monotypic marginal art, as such, is not a part of standard streams of art theory. The art of monotype is reflected in the graphic technique, which is characterized by a single print, as the name itself suggests (Greek word: monos – the only one, tipos – type). Marginal art is beyond the official art institutions. The combination of monotype and marginal art introduces us to an unusual and unique entity of unrepeatable artistic expression.

Keywords: *marginalism, art, monotypy, print, colors*

---

¹⁰ National museum Kruševac, Kruševac, Srbija, jjelenastojkovic@gmail.com